

ERFGOED BRUSSEL

Een publicatie van het Brussels
Hoofdstedelijk Gewest

DOSSIER
TERUG NAAR SCHOOL

N°001
NOVEMBER 2011

Henri Jacobs

SCHOLENBOUWER

FRANÇOISE JURION-DE WAHA

Archeologe, geassocieerd vorsier Bru-Cités,
CREA (Université Libre de Bruxelles)

Architect Henri Jacobs (1864-1935) is vooral bekend voor zijn ontwerpen van talrijke scholen in Brussel. In zijn realisaties verenigde hij met zwier de decoratieve vormentaal van de art-nouveaustijl met de functionele vereisten van een schoolarchitectuur die op het einde van de 19de eeuw volop in verandering was. Het schoolgebouw werd langs zijn decoratieve bestanddelen om een pedagogisch instrument dat tot doel had de smaak van de leerlingen te ontwikkelen voor wat goed en mooi was.

Net als zijn oudste zus Jeanne Françoise werd Henri Jacobs geboren in een school¹, aangezien hun vader onderwijzer was in de Chaletstraat in Sint-Joosten-Node. Jean François Jacobs² zou later schooldirecteur en zelfs provinciaal inspecteur worden. Henri werd op jonge leeftijd ook ondergedompeld in de architectuur via zijn oom, Pierre Jean Jacobs, die gemeentearchitect van Sint-Joost was. De jonge Henri groeide dus op tussen de schoolbanken en de tekentafels. Op 1 oktober 1883 begon hij naar het voorbeeld van zijn oom architectuur te studeren aan de Academie voor Schone Kunsten. Tegelijkertijd deed hij mee aan het examen voor geograaf-landmeter, een beroep waartoe hij op 17 maart 1884 werd toegelaten. Nog als student, in 1885, was hij al corresponderend lid van de *Société centrale d'architecture de Belgique* (SCAB). Hij behaalde zijn diploma van architect in 1889.

De groupe scolaire Josaphat, Josaphatstraat 229 in Schaarbeek, zicht op de overdekte speelplaats (A. de Ville de Goyet, 2006 © MRBC-MBHG).

DE BEGINPERIODE

De provincie Brabant

Vader Jacobs zette zijn zoon op weg door hem de opdracht te bezorgen voor de bouw van de gemeenteschool in Steenhuffel, naast het dorp Londerzeel, waaruit de familie afkomstig was. Henri werkte zich in de gunst van de provinciale architecten en realiseerde in zijn beginperiode diverse scholen in het landelijke Brabant. Hij verplaatste zich met de buurtspoorwegen en moest opboksen tegen de vrekigheid van de lokale notabelen, die de wegen en de kerken altijd voorrang gaven op de scholen. Behalve scholen (Dworp, Haren) voerde hij ook kleinere opdrachten uit aan openbare gebouwen.³

Laken

Kort na zijn huwelijk in 1889 en zijn verhuizing naar Schaarbeek deed Jacobs mee aan een wedstrijd voor de bouw van arbeiderswoningen, uitgeschreven door het Liefdadigheidsbureau van Laken.⁴ Hij kwam als winnaar uit de bus en leidde de bouw, die tot 1895 duurde. Toen al deed hij zich opmerken door zijn rationeel gebruik van een beperkte ruimte.

In dezelfde periode bouwde hij scholen (Kampenhout, Borg, Bost, Buizingen, Zaventem, Wezembeek, Neder-over-Heembeek, Stokkel, Diegem, Zuun, Grimbergen, Halle, Nieuwenrode, enz.), pastorijen (Ruisbroek, Lot), kerkhoven (Alseberg, Lot, Evere, Haren), gemeentehuizen (Dworp, Grimbergen) en zelfs een kerk (Ruisbroek).⁵ Hij begon ook te werken voor particuliere klanten in Brussel.

Na de wedstrijd in Laken nam hij in 1894 deel aan een wedstrijd voor de bouw van een school in de Steylsstraat. Zijn ontwerp won het van 24 andere. Deze bouwplaats zou hem tot in 1906 bezighouden. In dezelfde gemeente werd hij ook lid van *L'Union*, een coöperatieve vereniging voor de bouw van middenklassewoningen, en bouwde hij een hele reeks woningen voor de leden van de coöperatieve.

SOCIALE WONINGEN

In het verlengde hiervan nam Henri Jacobs in mei 1899 deel aan de eerste wedstrijd van de pas opgerichte Schaarbeekse Haard voor de bouw van sociale woningen. Hij won ook hier en realiseerde de nog bestaande maar sterk verbouwde woningen in de Schaarbeekse Haardstraat 6-20 (1899-1900). Hij werd zo niet de vaste architect, dan toch de adviseur van de Schaarbeekse Haard, en hield zich evenzeer bezig met het onderhandelen over de prijzen en met het opstellen van de plannen van zowel eengezinswoningen als appartementsgebouwen voor meerdere gezinnen.⁶

Het werk van Jacobs in de sociale woningbouw wordt gekenmerkt door respect voor de bewoners: stevigheid, kwaliteit van de materialen en de decoratie, comfort, hygiëne, welzijn, licht en groen staan voorop. Hij was hier des te gevoeliger voor als lid van het officiële beschermingscomité voor arbeiderswoningen en van de instellingen voor sociale verzorging van Schaarbeek.⁷ Hij werd ook aandeelhouder van de Schaarbeekse Haard door in te tekenen op de kapitaalverhoging van 1923.

DE GROUPE SCOLAIRE JOSAPHAT

Door zijn activiteit voor de Schaarbeekse Haard en voor privé-eigenaars - hij bezat een recordaantal premies van door de gemeente Schaarbeek uitgeschreven gevelwedstrijden - genoot Henri Jacobs al een zekere reputatie toen hij door het gemeentebestuur werd aangezocht om twee grote scholen

te ontwerpen. Het was in die tijd mode om 'scholengroepen' te bouwen met meerdere instellingen onder hetzelfde dak. De bouwkosten hiervan waren duurder in het begin, maar men kon schaalbesparingen realiseren door de gemeenschappelijke funderingen, verwarming en onderhoud. Schaarbeek had zijn eigen gemeentearchitect, maar na lange discussies in de gemeenteraad besloot een meerderheid een privéarchitect aan te stellen om een nieuwe wind te laten waaien.

Het eerste complex was de *groupe scolaire Josaphat*.⁸ De gemeente was eigenaar van een hellend terrein tussen de Bijenkorfstraat en de Josaphatstraat. Op dit weinig geschikte perceel slaagde Jacobs erin alle geplande gebouwen een plaats te geven, namelijk een lagere school, een technische school, een openbare bibliotheek en een gymnastiekzaal, goed voor een totale oppervlakte van 4.239 m². Hieraan zou kort nadien nog een zwembad worden toegevoegd. Om dit alles te realiseren bouwde Jacobs een geheel dat vijf niveaus telde, maar dankzij de terreinhelling had elke school maximaal drie bouwlagen. Het ging in feite om twee gebouwen die boven elkaar geschikt waren: de lagere school

Het was in die tijd mode om 'scholengroepen' te bouwen met meerdere instellingen onder hetzelfde dak. De bouwkosten hiervan waren duurder in het begin, maar men kon schaalbesparingen realiseren door de gemeenschappelijke funderingen, verwarming en onderhoud.

met ingang langs de Josaphatstraat en de technische school met ingang langs de Bijenkorfstraat (Fig. 1, 2). Elke school had haar eigen overdekte speelplaats, loodrecht op de straat ingeplant, de ene boven de andere, en langs weerszijden verlicht door de speelplaatsen waarop ook de vleugels met de klaslokalen uitgaven. De gymnastiekzaal, bestemd voor de leerlingen maar ook voor een gymnastiekvereniging, had een aparte ingang iets verderop in de Josaphatstraat. Het zwembad werd in het verlengde daarvan gebouwd. Aan de straatkant waren de twee gebouwen nauwelijks breder dan een doorsnee huis.

Het overgrote deel van de lokalen lag in het bouwblok en had dus geen hinder van het straatlawaaï. Jacobs was niet weinig fier de gemeente te kunnen meedelen dat ze de overgebleven percelen aan de straatzijde, die het meeste waard waren, opnieuw kon verkopen. Door de gevelbreedte te verkleinen verlaagde men trouwens de kosten omdat er minder dure materialen nodig waren. Langs de kant van de Josaphatstraat huisvestte Jacobs op de eerste verdieping een bibliotheek en een schoolmuseum. Langs de kant van de Bijenkorfstraat kwamen een openbare bibliotheek met kantoren en een leeszaal. Jacobs maakte handig gebruik van het terrein, want ondanks het aantal lokalen bleef de plattegrond overzichtelijk. Men had nooit de indruk dat de ruimtes aan de krappe kant waren. Bovendien lieten de grote vensters overvloedig licht binnen. De gebouwen van de lagere school werden verfraaid door smeedwerk, versierde I-balken, de afwisseling van natuursteen en baksteen, en talrijke sgraffitidecors ontworpen door Privat Livemont. De technische school was soberder van uitzicht, in overeenstemming met de functie van de instelling (Fig. 3, 4).

De hoofdaannemer die in 1903 werd aangesteld was Camille Simoens, die eerder zijn sporen had verdiend met de bouw van het station Antwerpen-Centraal. De werken liepen niet van een leien dakje. De geschillen stapelden zich op, vooral toen aannemer en architect werden beschuldigd van onderhandse afspraken om andere stenen voor de gevel te gebruiken. Jacobs slaagde er met moeite in zijn naam wit te wasen. De discussies begonnen opnieuw toen het onstuimige gemeenteraadslid Kennis vragen stelde over het heikele thema van de centrale verwarming en de verluchting. Bij de officiële opening werd dit verwarmingssysteem nochtans als model voorgesteld.⁹ De kwestie van de verwarming leidde tot een aanzienlijke vertraging van de bouw, die volgens plan op 15 oktober 1906 voltooid had moeten zijn. Uiteindelijk

Fig. 2

De groupe scolaire Josaphat,
gepubliceerd (L'Émulation,
1907, pl. 49 © AAM).

Fig. 1

De groupe scolaire Josaphat
(L'Émulation, 1907, pl. 50 ©
AAM).

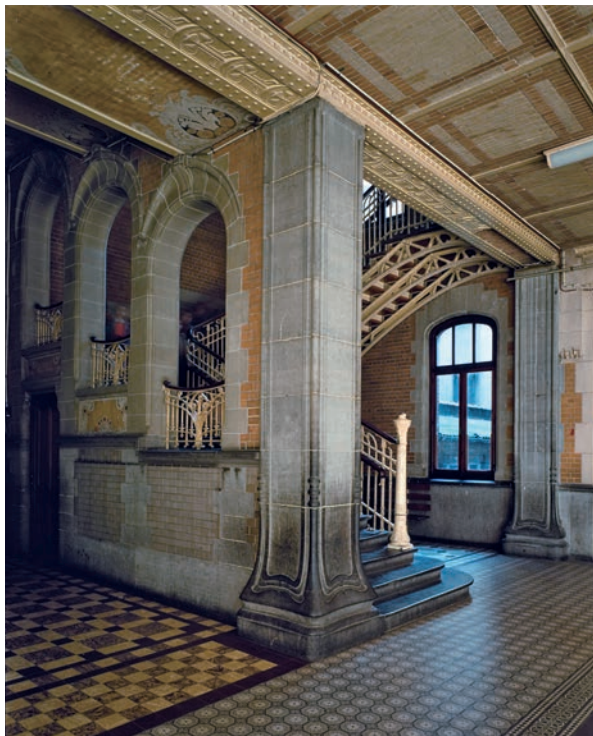

Fig. 3 & 4

De groupe scolaire Josaphat,
binnenzicht interieur
(Ch. Bastin & J. Evrard
© MRBC - MBHG).

duurden de werken een jaar langer. Bij de opening ontbrak het niet aan superlatieven. Vooral de leidende ideeën achter de bouw werden beklemtoond: *“Er zijn gelukkige keuzes gemaakt in het gebruik van de modernste maar ook meest stevige en duurzame materialen. U zult hier geen luxe aantreffen, maar overal comfort en goede smaak. De school moet niet alleen dienen om te onderwijzen, maar ook om op te voeden, om de mensen beter te maken, om het zedelijke niveau van het volk te verhogen en het smaak te geven voor wat goed en mooi is, tegelijk met de wetenschap die zich in de hoofden nestelt. Het was onze wens dat dit gebouw zelf, evenals de uitrusting ervan, voortdurende lessen zouden zijn die het onderricht van de onderwijzer aanvullen.”*¹⁰

De eerste jaren deed het gebouw dienst als vervangend gemeentehuis, na de brand van Pasen 1911. Het onderging verbouwingen door de sterke ontwikkeling van de technische school, waarvoor er geregeld nieuwe ateliers moesten

worden bijgebouwd. Na de goedkeuring in 1914 van de schoolplicht tot 14 jaar werd Jacobs gevraagd een school voor de 4de graad te bouwen langs de kant van de Louis Bertrandlaan. Hij ontwierp een mooie gevel waarin de invloed van de art-decostijl merkbaar is, maar na de oorlog veranderden de plannen en de nieuwe school werd nooit gebouwd.

DE SCHOLENGROEP LINTHOUT

Josaphat stond nog in de steigers toen Jacobs vanaf 1902 begon met de voorstudies voor de scholengroep Linthout in de Roodebeeklaan, in een nieuwe stadswijk.¹¹ Ook hier maakte hij talrijke schetsen en voorontwerpen naargelang het bouwprogramma wijzigde. Op den duur was het dossier niet meer te overzien, met de toewijzing van meer dan twintig verschillende loten, wat onvermijdelijk tot vertragingen en conflicten tussen aannemers leidde. Uiteindelijk besloot de gemeente tot een fasering van

de werkzaamheden. Eerst werden school nr. 13 en de kleuterschool gebouwd (1907-1913). Het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog bracht een nieuwe vertraging mee. Materialen werden opgeëist en personeelsleden liepen gevaar voor deportatie. De werkzaamheden werden langzaam hervat maar kwamen pas na de wapenstilstand in 1918 weer op kruissnelheid. Het volledige complex werd op 29 oktober 1922 officieel in gebruik genomen. Hoewel de bouw twintig jaar aansloopte, vertoont het geheel een merkwaardige samenhang. De reeds genoemde kwaliteiten van Jacobs (materiaalkeuze, polychromie, soliditeit, helder grondplan, spaarzaam gebruik van de ruimte) zijn ook hier aanwezig. De grote sgraffitipanelen van Langaskens en Privat Livemont die de overdekte speelplaatsen versieren, verlenen het gebouw een bijzondere elegantie (Fig. 5, 6 & 7).

Na Josaphat en Linthout zou de gemeente Schaarbeek afstappen van deze grote complexen, die te moeilijk

Fig. 5

De groupe scolaire de Linthout in Schaarbeek. Detail elektrische wandappliques met vijf of drie armen voor de overdekte speelplaats en wachtzalen aan de ingangen. Alle verlichtingsapparatuur werd ontworpen door het architectenbureau van Jacobs (tekening van 10 oktober 1911, Gemeentearchieven van Schaarbeek).

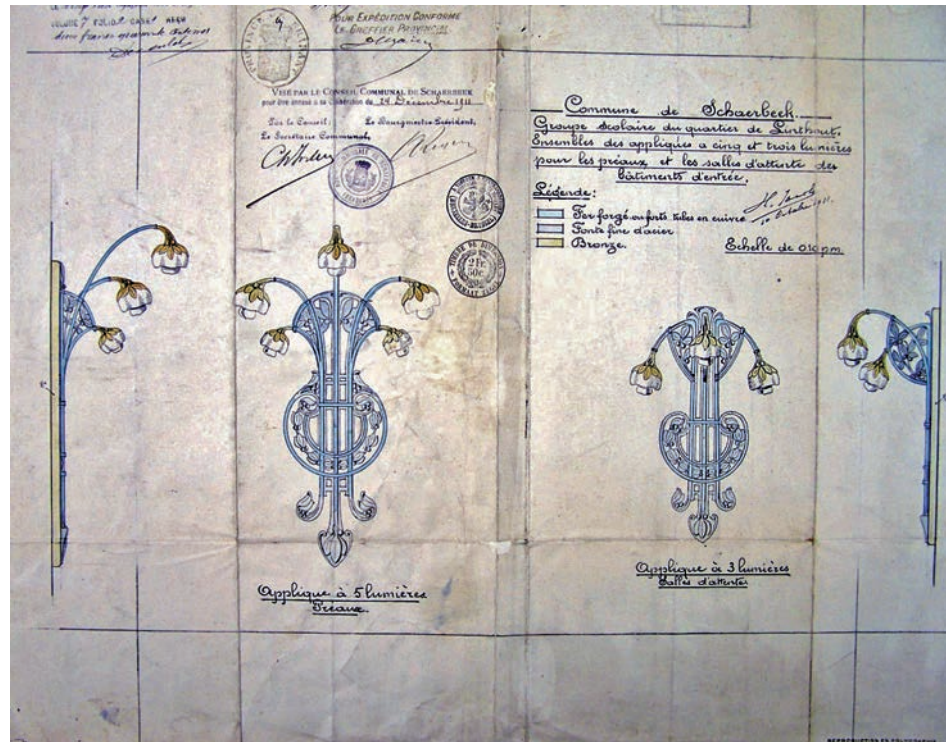

Fig. 7

Inhuldiging van de groupe scolaire de Linthout, op 29 oktober 1922 op de overdekte speelplaats van de école n° 13, voorzien van een decoratief paneel van Privat Livemont. (Huis der Kunsten van Schaarbeek)

Fig. 6

De groupe scolaire de Linthout (vandaag onderdeel van het Athénée F. Blum), Roodebeeklaan 103 in Schaarbeek, schildering van Langaskens in een van de overdekte speelplaatsen (Ch. Bastin & J. Evrard © MRBC - MBHG).

Fig. 8

Centre scolaire du Souverain,
Scholierenstraat 7 in
Oudergem, sgraffito (A. de
Ville de Goyet, 2006 © MRBC-
MBHG).

te beheren waren, en voortaan opteren voor wijkscholen.

NOG ANDERE SCHOLEN

Terwijl hij aan Josaphat werkte, kreeg Jacobs van de stad Brussel de opdracht een nieuwe normaalschool voor meisjes te ontwerpen in de Kapucijnenstraat.¹² Zijn vader hielp hem een handje, want het dossier bevatte een aanbeveling van provinciaal inspecteur Devos die deze familieband vermeldde: *“Hij heeft reeds meerdere scholen gebouwd en overal zijn de gemeentebesturen tevreden. Hij is zeer goed op de hoogte en zeer actief. Het is een praktische geest die goed overweg kan met eenvoudige constructies.”*

Ook de normaalschool kende een moeilijke bouwgeschiedenis en hield Jacobs bezig van 1902 tot 1911. De ligging was verre van ideaal: op een sterk hellend en smal perceel in de dichtbevolkte Marollenwijk, waarbij het zicht van de buurtbewoners moest worden ontzien zonder dat zij met hun neus op de school zouden zitten. Na diverse ontwerpen koos de stad Brussel voor de definitieve versie.¹³ Ook hier is het grootste deel van het gebouw van op straat niet te zien en speelt Jacobs met de

bouwlagen. Helemaal bovenaan, op het platte dak, plaatste hij een soort pergola die het mogelijk maakte van de zon te genieten. Een smalle ingang leidt naar de overdekte speelplaats, die evenwijdig ligt met de straat. Daarachter ligt de speelplaats met aan weerszijden daarvan de vleugels met de klaslokalen. In het hogere gedeelte van de straat ligt een kleine technische koer, waar de schoorsteen van de verwarming staat, die als lichtschacht functioneert. De sgraffiti werden gerealiseerd door Jacobs' vriend Privat-Livemont. Een daarvan stelt een zeer mooi zicht op Brussel en zijn torens voor, als omkadering voor een figuur van Sint-Michiel die de draak verplettert die uit het kader probeert te breken. Deze decoratie was aanvankelijk bedoeld voor de eigen woning van Jacobs.

In Oudergem

Ook in Oudergem besloot het gemeentebestuur meerdere scholen te groeperen in één groot scholencomplex (Fig. 8): een kleuterschool, twee lagere scholen (jongens en meisjes), een huishoudschool en een tekenschool.¹⁴ In januari 1909 keurde de gemeente een eerste ontwerp goed. Jacobs speelde opnieuw met de bouwlagen en een helder grondplan in de vorm van een Latijns kruis dat ruimte liet voor speelplaatsen en tuinen. Hij varieerde de verschillende ingangen, speels voor de kleuteruin en de huishoudschool, soberder voor de lagere jongensschool. De grote glazen overkappingen, de hoge overdekte speelplaats, de plafonds met sierlijsten in staff, de licht hellende en goed verlichte gangen, de sgraffitidecoratie en de friezen van bricornastenen¹⁵ zorgen voor een aangename sfeer vol licht in het gebouw.

Gesterkt door zijn grote ervaring legde Jacobs de kritiek van de subsidiërende overheid op de overdreven luxe en soliditeit naast zich neer. Het ging in feite om twee tegengestelde keuzes: die voor besparingen op korte termijn en die voor een investering op lange termijn. Jacobs schreef hierover: *“Het uitzicht van een school moet aangenaam zijn en verschilt enigszins van dat van een ordinaire fabriek.”* Hij deelde de mening van de progressieve filantropen van die tijd: *“Ik vind dat het milieu waarin het kind een deel van zijn leven doorbrengt een invloed heeft op zijn morele en esthetische opvoeding.”*

Fig. 9

Ecole communale de Saint-Job,
J. Benaetsstraat 74 in Ukkel
(A. de Ville de Goyet, 2006
© MRBC-MBHG).

In Ukkel

Henri Jacobs was zeer actief in Ukkel. Hij bouwde er eerst de jongensschool in de Sint-Jobwijk, tussen 1900 en 1902. Misschien kreeg hij deze opdracht dankzij de liberale connecties van zijn vader. Het was een landelijke school op een groot stuk grond, bestaande uit twee vleugels klaslokalen met één bouwlaag en een woning voor de onderwijzer. Vanwege de helling van het terrein plaatste Jacobs de woning beneden aan de Sint-Jobse Steenweg. Vandaar leidde een pad naar de hoger gelegen speelplaats en de klasgebouwen (Fig. 9). De meisjesschool in het centrum van de gemeente (1900-1903), het huidige politiecommissariaat op de Marlowsquare, had een meer stedelijk karakter.¹⁶ Het ging om een kleuterschool, een lagere school voor meisjes en een huishoudschool. De woning van de onderwijzers lag aan de square terwijl de school zich daarachter uitstrekte op een met bomen beplant terrein. Op de opening, op 12 april 1903, stonden de aanwezigen in bewondering voor de ruime overdekte speelplaats, Jacobs' eerste met twee bouwlagen en waarschijnlijk een van zijn mooiste.

Misschien als eerbetoon aan burgemeester Vanderkindere, historicus en mediëvist, gebruikte de architect roze zandsteen voor een reeks kleine rondbogen op slanke zuilen, die doen denken aan de aula's van middeleeuwse Duitse paltsen. Hij voegde ook kleur toe door afwisselende soorten baksteen en een sgraffitidecoratie van Léon Clabots met bijenkorven als belangrijk motief

Fig. 10

Voormalige gemeentelijke meisjesschool (nu het politiecommissariaat), G. Marlowsquare 3 in Ukkel (A. de Ville de Goyet, 2006 © MRBC-MBHG).

(Fig. 10). Zoals gewoonlijk was er kritiek op de kostprijs, maar de burgemeester weerlegde die: «Deze overdekte speelplaats is een lust voor het oog door zijn grootse allure, zijn sobere decoratie en goede smaak. Dit alles heeft onweerlegbaar stijl en ademt charme en vrolijkheid uit.»

Tien jaar later, in 1912, realiseerde Jacobs nog de uitbreiding van de school in de Dekenijstraat met de toevoeging van een overdekte speelplaats en bijkomende klaslokalen.¹⁷ Hij tekende ook de plannen voor de vergroting van de scholen van Kalevoet in de Vervloetstraat. In volle oorlogsperiode, tussen 1914 en 1917, ontwierp en bouwde hij de meisjesschool van Sint-Job in de Benaetsstraat. Nog tijdens

de oorlog ontwierp hij vanaf 1916 de vierdegraadsschool in de Houzeaulaan, het latere *Athénée royal d'Uccle*. De bouw hiervan begon in mei 1917 en de school werd in april 1921 officieel geopend.¹⁸

Op andere plaatsen in Brabant

Jacobs verloochende zijn afkomst niet. Op het toppunt van zijn roem bleef hij scholen bouwen op het Brabantse platteland: in Halle (bewaarschool, 1900-1902, Sint-Rochuswijk, 1904-1907 en nogmaals 1930-1934, met zijn zoon Henri Aimé), in Asse (school in het centrum en school van Walfergem, 1900-1909), in Alseberg (meisjesschool, 1901-1902), in Borgt-Grimbergen (1903-1906), in Borchtlombeek (1902-1907), in Sint-Lambrechts-Woluwe (Vervloesemstraat, 1905-1909), in Sint-Genesius-Rode (Wouterbos, 1908-1912), in Tervuren (1914) en in Vorst, Rodenbachstraat (1905-1911), Van Haelenlaan en Bondgenotenstraat (1904-1909), school aan de Luttrebrug (1931-1935). Hij werd ook de vaste schoolarchitect van Koekelberg, met de school in de

François Delcoignestraat (1901-1906), de twee scholen in de Herkoliersstraat (1907-1909 en 1910-1912) en later het atheneum (samen met zijn zoon).

EEN ARCHITECT IN OORLOGSTIJD

Tijdens de Eerste Wereldoorlog bleef Henri Jacobs actief. Hij probeerde zijn normale bouwactiviteit voort te zetten en ook de gemeentebesturen spanden zich hiervoor in. De gemeenten wilden hiermee enerzijds hun verzet demonstreren tegenover de Duitse bezetter, ondanks de confiscaties van materialen en de belemmering van het vervoer, en anderzijds zo veel mogelijk personen aan het werk houden om hun deportatie te vermijden. De architect verklaarde uitdrukkelijk te willen vermijden dat zijn personeel werkloos en dus in armoede zou raken. Hij was zelfs bereid hun loon zelf te betalen, als de gemeenten er zich toe verbonden deze kosten na de oorlog te vergoeden.

Jacobs deed er dan ook alles aan om contracten binnen te halen. Het meest opmerkelijke hiervan, in politiek en symbolisch opzicht, was het contract dat hij sloot met de gemeente Laken. Hoewel het gemeentebestuur wist dat ondanks alle verzet de inlijving van Laken bij Brussel onafwendbaar was, sloot het op 18 september 1917 een overeenkomst met Jacobs om de plannen, meetstaten en bestekken van alle geplande schoolgebouwen te maken.¹⁹ Het ging om een jongensschool in de Masuistraat, een meisjesschool met bewaarafdeling in de Zennestraat en nog een in de Louisestraat (de huidige W. De Molstraat), een bewaarschool met huishoudschool, een muziekschool, een tekenschool en de onteigeningswerken voor de school in de Claessensstraat, een lagere school voor jongens met vierde graad en technische school in de Wittouckstraat, de vergroting van de school in de Steylsstraat en de uitbreiding van de scholen in de Gustave Demanetstraat. Sommige bouwplaatsen zouden nooit voltooid worden, maar Jacobs had intussen een goed gevuld orderboekje! Hij maakte meerdere volledige ontwerpen voor de Wittouckstraat, waar we zijn stijl zien evolueren naar de art deco, maar de Stad Brussel wees de plannen in 1927 af. Hij bouwde wel de school in de Masuistraat en vergrootte de Tivolischool (Claessensstraat en Tivolistraat) en die in de Steylsstraat.²⁰

NA DE OORLOG

Na de oorlog werkte Jacobs in associatie met zijn zoon Henri Aimé.²¹ De samenwerking kwam er in de praktijk vaak op neer dat de zoon werfvergaderingen bijwoonde en documenten ondertekende in plaats van zijn ouder wordende vader. Het is een feit dat de zoon weinig waardering had voor de stijl van zijn vader, ondanks diens evolutie naar de art deco. Het bureau had moeite om van de grond te komen en Henri Aimé maakte gewag van de financiële moeilijkheden die hij toen ondervond.

De ontwerpen voor Laken vormden de basis van de naoorlogse activiteiten, naast de jongensschool van Haren (1913-1937) en de middenschool, die

later het atheneum van Koekelberg zou worden (1933-1954). Jacobs bouwde ook een fabriek voor de *Compagnie auxiliaire des mines* in de Egide Van Ophemstraat in Ukkel (1925) en het politiecommissariaat dat deel uitmaakte van de school van de Groendreef in de Masuistraat (1921-1924).

Het was in die tijd moeilijk werken. De schaarste aan bouwmaterialen na de wapenstilstand maakte bijna elke prijsopgave onmogelijk omdat de prijzen van dag tot dag enorm varieerden. De daaropvolgende economische crisis leidde tot prijsinstabiliteit en teruglopende opdrachten. Henri Jacobs werd ziek maar bleef in beperkte mate actief tot november 1935. Hij overleed thuis in alle stilte op 29 november, maar zijn zoon ondertekende dezelfde dag nog bouwdocumenten. Het werk ging voort...

BESLUIT

Van Henri Jacobs onthouden we een opmerkelijke zin voor ethiek en respect voor de gebruikers van zijn gebouwen. Hij schreef niet, gaf geen uiteenzettingen van zijn ideeën tijdens lezingen of in architectuurbladen en stelde niet tentoon op artistieke salons, maar hij tekende, ontwierp en bouwde. Hij bouwde solide, mooi en duurzaam. Men verweet hem telkens weer dat zijn scholen te luxueus waren. Hij antwoordde daarop, met toenemende ergernis naarmate hij ouder werd, dat het hem ging om respect voor de kinderen, een eigenschap die hij geërfd had van zijn vader.

Henri Jacobs was een traditionele liberaal in de geest van de 19de eeuw en volgde hierin het voorbeeld van zijn vader. Zijn zoon Henri Aimé had sterkere banden met het liberalisme, vooral door zijn vriendschap met Roger Motz, die zelfs zijn huis deelde. Hij werd ook vrijmetselaar, iets wat zijn vader nooit gedaan heeft, ondanks zijn vele contacten met gemeentelijke politici en zijn verwantschap of diepe vriendschap met vrijzinnige kunstenaars, zoals Godefroid Devreese.

Henri Jacobs onderscheidde zich door een scherp oog voor de gebruiksmogelijkheden van het terrein. Het feit dat hij in het begin van zijn carrière tal van wedstrijden won, dankte hij aan zijn ruimtegevoel, en dat hij zich tot scholenbouwer ontwikkelde, kwam ook doordat hij van jongs af aan het beste wist te halen uit de beperkingen die werden opgelegd door de diverse overheidsreglementen.

Als bouwmeester wist hij zich aan te passen aan nieuwe technieken en materialen. Al op jonge leeftijd verwierf hij een praktische kennis van de courante materialen, zoals baksteen, die ter plaatse gebakken werd door lokale aannemers. Met de ervaring, de toenemende schaalgrootte van de gebouwen en het werken in de stad verfijnde hij zijn kennis en begon hij zich meer te interesseren voor de kwaliteiten van de diverse soorten natuursteen en baksteen, zowel voor binnen als buiten, en voor de specifieke eigenschappen van hout, zink en ijzer. Zijn meetstaten geven kostbare aanwijzingen voor de manier waarop hij de materialen koos en aanwendde. Jacobs was thuis in de artistieke wereld - hij was de neef van musicus Paul Gilson - en omringde zich met kunstenaars en ambachtsslui die in staat waren zijn ontwerpen uit te voeren. Want elk element in gesmeed ijzer, elke verlichtingsarmatuur werd in zijn atelier ontworpen.

Toen rond de eeuwwisseling het gewapend beton opkwam, dat snel zou worden toegepast voor openbare gebouwen, paste Jacobs zich zonder moeite aan, daarin bijgestaan door zijn vriend en ingenieur Henri Fontaine.

Henri Jacobs, werd in alle intimiteit begraven en raakte weldra vergeten. Met zijn belangrijke rol onder de Brusselse architecten van de art-nouveauperiode hier onder de aandacht te brengen, krijgt hij een verdiend eerherstel.

Deze tekst is ontleend aan onze studie *Le petit monde de Henri Jacobs*, die binnenkort gepubliceerd zal worden door de *Société royale d'archéologie de Bruxelles*.

NOTEN

- 1.** Geboren in Sint-Joost-ten-Node op 3 december 1864 en overleden in Schaarbeek op 29 november 1935. Hij ligt begraven in de familiegrafkelder op het kerkhof van Sint-Joost.
- 2.** JURION-de WAHA, F., 'Jean François Jacobs', *Nouvelle Biographie Nationale* (NBN), deel 10, 2010, pp. 235-237.
- 3.** Over de rol van de provincie Brabant op het vlak van scholenbouw: JURION-de WAHA, F., 'La Province de Brabant et l'architecture scolaire : autorité administrative et insufflatrice d'idées', *Actes du 8e Congrès de l'Association des Cercles francophones d'Histoire et d'Archéologie de Belgique, Congrès de Namur*, 2008, deel 2, Namen, 2011, pp. 227-236.
- 4.** Deze huizen, voor het merendeel verbouwd, bestaan nog in de Mode Vlieberghstraat in Laken. Over deze wedstrijd, zie *L'Emulation*, 1892.
- 5.** Rijksarchief, Anderlecht. Fonds Tixhon. Zie ook het *Mémorial administratif du Brabant*.
- 6.** Archief van de Foyer schaarbeekois, Lijst van de verslagen van de zittingen van de raad van bestuur. *Le Foyer schaarbeekois, société anonyme de construction d'habitations ouvrières fondée le 2 février 1899. Historique de la société*, Schaarbeek, 1905. Zie ook het Gemeentearchief van Schaarbeek (GAS).
- 7.** GAS, *Bulletin communal*, 1907. Hij nam ontslag in de herfst van 1907.
- 8.** Het bouw dossier van deze scholengroep is zeer omvangrijk en wordt bewaard in het GAS, *Fonds écoles, école n°1 en école industrielle*.
- 9.** *L'Emulation*, 1907.
- 10.** GAS, *La Gazette de Schaarbeek*, 12 oktober 1907.
- 11.** GAS, dossier scholengroep Linthout, zeer goed gedocumenteerd.
- 12.** Tegenwoordig *Institut Diderot*, Kapucijnenstraat 58.

13. Het Sint-Lukasarchief bezit de plannen van een van de niet uitgevoerde ontwerpen. Dossier over deze school in het Stadsarchief van Brussel (SAB), TP 5917-5921, 6110, 6112-6123, 18842, 19426-19427. VIRÉ, L., *Henri Jacobs et l'Ecole de la rue des Capucins 1910-2010*, Brussel, mei 2011.

14. Groep Félix Govaerts, Scholierenstraat. Restauratiedossier, architect Georges Piron.

15. Bricornastenen: Nederlands fabricaat van holle, zeer gladde bakstenen met rechte ribben, vervaardigd met een pers waarin klei van verschillende kleuren werd gelegd (zwart, bruin, blauw, groen, wit), die meestal geometrische patronen vormden (vierkanten, cirkels, driehoeken). Door ze samen te voegen verkreeg men decoratieve banden.

16. JURION-de WAHA, F., 'Henri Jacobs (1864-1935) et l'école du square Marlow à Uccle', *Le canard déchaîné du Kawwberg*, 69, zomer 2009, pp. 16-19.

17. DUBUISSON, E., *L'architecture des écoles communales centenaires d'Uccle*, Ukkel, 2006. Over de realisaties van Jacobs in Ukkel worden plannen bewaard op de dienst architectuur en stedenbouw van Ukkel.

18. VOETS, H., 'L'école de l'avenue Houzeau à Uccle', in *Le Document, association des architectes et dessinateurs d'art de Belgique*, nr. 30, januari 1925.

19. SAB, TP, 58957.

20. Dossiers en plannen in het SAB.

21. Geboren in 1896 en vier jaar later gevolgd door een zusje, Jeanne Thérèse, die slechts vijf dagen zou leven en wier dood een drama betekende voor het gezin Jacobs.

BIBLIOGRAFIE

JURION-de WAHA, F., 'Henri Jacobs', *Nouvelle Biographie Nationale* (NBN), dl. 10, 2010, pp. 233-235.

Henri Jacobs, a builder of schools

Henri Jacobs, though not well known, was certainly one of the best architects at work in the late 19th and early 20th centuries. His father, a teacher who became a school inspector and his uncle, an architect, had a great influence on him. Thanks to his father, principal inspector for the Province of Brabant, the young Henri was commissioned by villages to build schools, parsonages, churches, municipal buildings and even cemeteries. He also took part in competitive tenders between architects to build social housing and schools, and he was awarded many of them. He specialised in two areas: building numerous schools in the Brussels area and in the countryside, as well as family homes or residential blocks for the main social housing companies. A factory in Uccle, private houses and rooming houses for various contractors are also among his masterpieces.

His schools are truly remarkable: he had a fine understanding of space and designed schools with large classrooms, corridors, and courtyards. He also made the most of building plots, whether sloping, wet or of irregular shape. He chose high-quality materials and gave colour to his buildings through the use of blue and white stone, coloured bricks and iron frameworks. Jacobs worked with a number of artists on the schools' decoration, in particular with sgraffito. Authorities often reproach Jacobs for the "luxury" he brought to these buildings. He retorted, however, that the use of good materials in sound buildings is no luxury but merely a sign of respect for the children. He shared the philanthropic and educational idea that the environment in which children grow up has an influence on their personality and future life. His son, Henri A. Jacobs, worked with him and took over the business from his father after he died.

REDACTIECOMITÉ

Stéphane Demeter, Paula Dumont,
Cecilia Paredes en Jean-Marc Basy, met de medewerking van Anne-Sophie Walazyc voor het kabinet van Charles Picqué, Minister-President belast met Monumenten en Landschappen

COÖRDINATIE PRODUCTIE

Koen de Visscher

REDACTIE

Dossier: Françoise Jurion-de Waha, Harry Lelièvre, Muriel Muret, Jean-Marc Basy, Nicolas Creplet, Barbara Van Der Wee, Françoise Boelens

Varia: Anne-Sophie Augustyniak

News: Françoise Boelens, Ann Degraeve, Eric Demellenne, Paula Dumont, Catherine Lerclercq, Harry Lelièvre, Brigitte Vanderbrugghen, Thierry Wauters

VORMGEVING

supersimple.be

DRUK

Dereume Printing

VERANTWOORDELIJK UITGEVER

Patrick Crahay, Directie Monumenten en Landschappen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, CCN - Vooruitgangstraat 80, 1035 Brussel

De artikelen zijn gepubliceerd onder de verantwoordelijkheid van de auteurs. Alle rechten voor het reproduceren, vertalen of herwerken zijn voorbehouden.

HERKOMST VAN DE FOTO'S

De meeste iconografische documenten werden ter beschikking gesteld door de auteurs en zijn afkomstig van verschillende verzamelingen (referentie bij elke illustratie).

FOTO OMSLAG

School van de tuinwijk Het Rad in Anderlecht (© www.sergebrison.com, 2008).

LIJST MET AFKORTINGEN

AAM - Archives d'Architecture Moderne

KCML - Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen

KIK - Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium

MBHG - Ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (Documentatiecentrum - Bestuur Ruimtelijke Ordening en Huisvesting)

Mochten er ondanks onze inspanningen om alle reproductierechten te betalen, toch nog gerechtigden zijn die niet gecontacteerd werden, dan worden zij verzocht zich kenbaar te maken bij de Directie Monumenten en Landschappen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

ISNN

2034-5771

WETTELIJK DEPOT

D/2011/6860/015